

ПАНРУСИЗМ – СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ВТРУЧАННЯ В ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС

Корновенко Сергій

Компонентом широкомасштабної війни рф проти України є ідеологічна війна, в якій українській ідентичності протистойть «проект великої російської нації» – панрусизм – ідеологія країни-агресора з усією відповідною атрибутикою. В основі панрусизму («русского мира / російського світу») – системно-мисленево-діяльнісна методологія, розроблена Г. Щедровицьким. У такому контексті панрусизм – соціальна інженерія втручання в історичний процес.

Ключові слова: панрусизм, системно-мисленево-діяльнісна методологія, соціальна інженерія, історія, історичний процес.

Сформульована К. Марксом у праці «Тези про Феєрбаха» і загальновідома 11 теза про те, що «філософи лише у різний спосіб пояснювали світ, але справа полягає у тому, щоб змінити його» [2, 4], не лише відтворює перебіг світової історії, а і є методологічною підставою у розробці відповідних стратегій та їх реалізації.

Одна із не лише інтерпретацій марксизму, а й практик формування на його основі « нової людини », « нового суспільства » у другій половині ХХ ст. належить Георгію Петровичу Щедровицькому (1929–1994 рр.). Вплив його інтелектуальної творчої спадщини є відчутним на теорію і практику державно-управлінської, зовнішньополітичної стратегії вищого керівництва рф ХХІ ст. Він відомий як натхненник і незмінний керівник « Московського методологічного (від початку – логічного) гуртка » упродовж 1956–1994 рр., фундатор « школи методологів », розробник « системно-мисленево-діяльнісної методології » (далі – СМДМ), автор і реалізатор « організаційно-діяльнісних ігор » (далі – ОДІ).

На нашу думку, що ґрунтується на аналізі творчої спадщини Г. Щедровицького та ідеології панрусизму (« русского мира / російського світу »), його інтелектуальний спадок – теорія і практика соціальної інженерії, антропотехніка « нових людей » і « нових світів », зокрема « російського світу » – ядра панрусизму. Є достатньо підстав СМДМ кваліфікувати як інженерію мислення, оскільки до її складу входять проектування, конструювання, дослідження, інструментарій набуття « істинного знання » про універсум, методологічні схеми тощо. І у такому ракурсі інженерія мислення постає як імперія – імперія мислення, що перетворює світ. Г. Щедровицький сам неодноразово наголошував на тому, що необхідно « взяти ці схеми, накласти їх у певному порядку на реальність і бачити реальність крізь призму цих сем і за допомогою цих схем » [12, 143]. Починати він рекомендував завжди з ідеї, потім розгортати її у систему реалізаційних програм і проєктів та реалізовувати у формі соціальної дії [10, 93].

Такою, як засвідчує практика російсько-української війни, є й ідеологія пан-русизму («русского мира / російського світу»). Вона сформувалася як ідея у працях російських інтелектуалів у 1993–1997 рр., згодом була розвинута в державний ідеологічний проєкт із відповідною атрибутикою міфів, аргументів тощо, а потім набула реалізації у зовнішній політиці рф спочатку як «м'яка сила» в гуманітарній сфері, а згодом – як груба сила: анексія Криму, окупація Донбасу, повномасштабна війна рф проти України.

У колі наукових інтересів Г. Щедровицького, найближчі родичі якого були безпосередніми «будівничими» «першої у світі соціалістичної держави» у 1920-ті – 1940-ві рр., перебували уявлення стосовно свідомості діяльних будівничих соціалізму / комунізму, соціального формування та перевиховання. «Я працюю насамперед для того, щоб створити нові структури мислення, більш потужні і більш відточені, ніж ті, що були перед цим, і наділити ними нові генерації людей [очевидно, це будуть нові елітарні групи, що виконують певні функції у суспільстві]», – писав він [8]. Учень Г. Щедровицького – В. Лебедєв – в одній із своїх публікацій-спогадів оприлюднив розуміння учителем сутності його діяльності: «Ідея полягала у тому, щоб розібрати улаштування соціуму на вузли і деталі, подивитися, як воно влаштовано, знайти там блок управління, шляхи підходу до нього, ... взятися за важелі й управляти у потрібному напрямі...» [1].

Методологія Г. Щедровицьким протиставлялася науці, натомість інженерія ним розумілася як установка, як визначальна характеристика методології. У такому контексті ми погоджуємося з В. Нікітаєвим у тому, що інженерія сутнісно дуже пов'язана з імперією – імперією як особливим тілом влади, що живе за принципом розширеного відтворення. Як загальновідомо, у Стародавньому Римі «імперіум» – верховна військова влада, що використовувалася для розширення влади Риму чи наведення порядку. Зважаючи на це, В. Нікітаєв «імперіум» розглядає як владу, що виробляє владу. Розширення простору влади, екстенсивність, інтенція на експансію – надважливий конститутивний момент імперії; інтенсивність влади, представлена тією чи іншою мірою тоталітарності, для імперії є вторинною, службовим, підпорядкованим екстенсивності моментом. Характерною особливістю імперії є те, що нові простори, землі, входять до неї шляхом поступової, крок за кроком, господарської, демографічної та іншої асиміляції, «органічно», але відразу цілісними, тією чи іншою мірою автономними областями, «пристиковкою», тобто штучно. У цьому сенсі імперія зростає як політична (державна) конструкція, а не як державний організм (господарське освоєння – процес вторинний, хоча і надзвичайно важливий). Імперія – всеніщивний потік «волі до влади», що розтікається всіма зручними напрямками і дедалі наростає. Інженерія створює інфраструктуру для такого розширення й утримання простору, у такий спосіб вона і сама собою є особлива організація й управління життє-

діяльністю людей. На думку В. Нікітаєва, коли інженерія поєднується з імперією, вона стає технічним вираженням і втіленням імперії [3, 126–127].

Зважаючи на викладене, на наше переконання, ідеологія панрусизму («русского мира / російського світу»), розроблена на засадах СМДМ як інженерії – імперії, апріорі є експансіоністською, панівною, безальтернативною, асимілятивною стосовно інших просторів / світів. Відповідно, панрусизм – соціальна інженерія, що тісно пов'язана з «русским миром / російським світом», який теж є імперією. Цим можна пояснити і євразійство, і слов'янофільство тощо панрусизму. Загалом це пояснює зовнішньополітичні агресивні амбіції рф, її стратегію з реалізації власної претензії на вищість, вигадане месіанство.

Сам Г. Щедровицький стосовно цього писав: «Розумієте, людина у своєму розвитку до якогось моменту шукає „Великий Рим” – те, де існують найвищі зразки людського існування, зразки власне людей. У тридцять п'ять років я зрозумів, що ці зразки, очевидно, втілені у членах Московського методологічного гуртка і у тому, що ми самі творимо. ...я прийшов до висновку, що наш колектив, Московський методологічний гурток, це і є те найвище у якомусь смислі, чого досягло людство. І з цього моменту проблема „Великого Риму” зникла, її вирішення я сформулював дуже чітко: „Великий Рим” міститься у нас самих, ми і є „Великий Рим”» [11, 138].

Підтвердження тези про те, що методологія є імперією (владою, що виробляє владу), знаходимо у працях учнів Г. Щедровицького. Зокрема, в одній з них розкривається зміст щедровицької методології. Вона мислиться в онтологічному горизонті системно-діяльнісного підходу, виступає як особливе діяльнісне утворення – «сфера, чи організм, діяльності», тобто суперсистема. Визначення певної системи як «сфери діяльності» передбачає, що її мета і призначення у кінцевому підсумку полягають не у тому, щоб обслуговувати інші сфери чи організми, а у саморозвитку шляхом переробки матеріалу всієї минулої культури людства: цінностей, знань, значень, смислів тощо. Аналогічна СМДМ лежить в основі панрусизму («русского мира / російського світу»): нею перероблено / викривлено минуле росії, України, світову історію, змінено знання про минуле і значення історико-культурних трансформацій, надано «нових смислів» (насправді позбавлених сенсу) в обґрунтуванні власної величч, а не величності, обґрунтуванні «приниженості росії, росіян, „русских людей”» і реваншистські наміри, надано викривленого смислу російському месіанству. Війна хибно представлена як захист «русских людей», не розуміється, що осмислювати культуру іншої країни російською мовою не означає ідентифікувати себе з «русским миром».

В основі СМДМ перебуває особлива структура і форма мислення – методологічне мислення. Воно покликане переробляти нові засоби і нову технологію, зокрема засоби і технологію предметного мислення. З позиції такого підходу,

методологія – наука особливого роду, наукова рефлексія над наукою, вона надбудовується над наукою, методологія породжує науку. Зважаючи на це, не може бути «вчення по методи», а можлива лише методологія – особлива організація мисленевої діяльності, центрована на оснащеній спеціальними засобами і процедурами рефлексії. Логіка – система засобів, що нормують мисленеву діяльність, тому кожна логіка ґрунтується на певному типові методологічних дисциплін і забезпечує програмування технологій мисленевої діяльності, тобто сама є особливою знаково-знаннєвою технологією [4]. У такий спосіб аргументовано, на нашу думку, вважати, що методологія – інженерія – імперія мислення, яка сама є мисленням і продукує мислення. Вважаємо, що це безпосередньо стосується панрусизму («русского мира / російського світу») як ідеології-програмування свідомості, формування сюрреального світу і світосприйняття. Б. Рассел влучно відзначив: «Насправді ідеологія – одна зі зброй організації стада» [13].

З позиції СММД історію методолог трактував як «штучно-природний» «кентавр-процес»: складний і постійно змінний синтез об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку. Отак і панрусизм («русский мир / російський світ»), як засвідчує аналіз його ідеологем, склеїв собі історію як сурогат об'єктивного минулого і суб'єктивного уявлення про нього. Вийшла напівправда, а це гірше, ніж неправда.

Г. Щедровицький наголошував, що «традиційна наукова думка, що розглядає навколишній світ як такий, що живе за законами природи, є однобічною абстракцією. Водночас і суто технічний підхід, коли ми розглядаємо всі об'єкти як тільки ... створені нами, також є однобічним підходом. Потрібно взяти одне й інше разом, у „склейці” одного з іншим» [12, 97]. Звідси походить і склейка панрусизму («русского мира / російського світу»), мережевий підхід: склеїти всіх тих, хто ідентифікує себе «руським» незалежно від території проживання, громадянства, віросповідання, етнічного походження тощо.

Прикладом щедровицької «людини-творця» для автора цього терміна був Петро І. Його він називав попередником радянських методологів XVIII ст. До когорти творців історії-методологів він зараховував і К. Маркса [10, 93]. В. Ленін, за спостереженнями О. Устинова [6, 158], Г. Щедровицьким чомусь позбавлений статусу політика-перетворця. Схожою є риторика президента рф. Тепер зрозуміло, чому В. Путін так високо поціновує цю особу. Для нього він творець імперії, що відвойовував «исконно русские земли». Це ще раз доводить безпосередній зв'язок між панрусизмом («руським миром / російським світом») як практикою зовнішньої політики рф і щедровицькою методологією.

Світ людської історії Г. Щедровицький розумів як реальний світ, в якому потрібно було реалізовуватися. Принципового значення він надавав співвідношенню двох світів: першого – світу, що був заданістю дійсного мислення, читанням книг, проєкціонуванням себе в історію, з другим – світом повсякден-

ня [11, 147]. Співвідношення полягало у тому, що «світ мислення» мав бути реалізованим у «світі життєдіяльності». Реалізація означала підпорядкування світу реальних життєвих відносин світу ідеального змісту [9, 265]. Так вигаданий світ мислення – панрусизм («русский мир / російський світ») – реалізував себе у світі буденному шляхом заперечення й агресії проти іншого.

Г. Щедровицькому щиро імпонувала ідея, втілена А. і Б. Стругацькими у збірному образі прогресорів. Брати-фантасти прогресорами вважали вигаданих ними працівників вигаданого Інституту експериментальної історії. Відповідно до художнього образу, прогресори – малочисельне (елітарне) коло геніальних учених, що відібрані спеціальним способом і пройшли відповідну спеціальну підготовку. Прогресори завдяки своїм здібностям, що тубільцями інтерпретувалися як «божественна сила», долучалися до безпосереднього перебігу історії інопланетної цивілізації, втручалися так би мовити в історичний процес, спрямовуючи його і прискорюючи за моделями, розробленими з урахуванням історичних помилок землян. Причини появи прогресорів брати А. і Б. Стругацькі пояснюють «плачем про своє минуле»: земляни болісно переживають те, як їм подібні, хоч і менш розвинені цивілізації, системно повторюють одні й ті ж відомі трагічні помилки. Керуючись цим, вони прагнуть допомогти своїм «молодшим братам», щоб ті уникнули непотрібних катастроф і потрясінь, полегшити у такий спосіб їх шлях до «досконалої цивілізації» [7]. Як писав Г. Щедровицький, своїх учнів, adeptів СМДМ, він порівнював з прогресорами – агентами змін, творцями нової історичної реальності [11, 288].

Аналогічний «плач за своїм минулим», як засвідчує аналіз ідеології країни-агресора, спостерігаємо в ідеологемах панрусизму («русского мира / російського світу»), що не витримують критики. Його втрата, по-перше, дала поштовх до формування цієї ідеології, що обґрунтовує «унікальність» панрусизму («русского мира / російського світу»), по-друге, ця ідеологія постійно зациклюється на минулому, ігноруючи теперішнє і не пропонуючи майбутнього, по-третє, використовує штучне втручання у минуле для обґрунтування власної унікальності, експансії та війни.

Підтвердженням наших думок є також трактування adeptами панрусизму («русского мира / російського світу») власне носіїв цієї ідеології. 22 серпня 2009 р. у Криму, в Євпаторійському Заозерному, відбувся другий день круглого столу «Український світ и Русский мир. Антропоаспект» Сергій Градиловський – один із розробників ідеології агресора – під час його проведення розкрив розуміння панрусистами власне росіян: «Росіяни – це не етнос, хоча їх туди записують, навіть можна сказати запишують. Нам кажуть: станьте як всі нормальні народи. Ми відповідаємо: це не просто шкідливо, це для нас згубно. Це наша смерть! Подамо технічне визначення російському метаетносу: росіяни – це спе-

ціально сконструйована ідентичність під завдання Держладу. Росіяни – морфологія проектної діяльності держави» [5].

Отже, обґрунтовано стверджуємо: панрусизм («русский мир / російський світ»), що ґрунтується на системно-мисленево-діяльнісній методології Г. Щедровицького, – соціальна інженерія штучного втручання в історичний процес, ідеологія, позбавлена перспектив, зважаючи на її заперечення іншого, агресивність, зацикленість на минулому тощо.

Джерела та література

1. Лебедев В. Подозрительные игры людей. *Чайка – Seagull*. 2004. 24 сентября № 18(29). URL: <https://www.chayka.org/node/310>
2. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2-е. Москва: Гос. изд. полит. лит., 1955. Т. 3. 650 с.
3. Методология науки: статус и программы / ред.: А. П. Огурцов, В. М. Розин. Москва: ИФ РАН, 2005. 295 с.
4. Пископпель А., Давыдова Г., Голдберг Ф., Берштейн В. и др. Системно-мыследетельностная методология. *Гуманитарный портал*. 2022. URL: <https://gt-market.ru/concepts/7268>
5. Русские – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя (часть II). URL: <https://studrespublika.com/russkie-eto-iskusstvenno-skonstruirovannaya-identichnosty-pod-sverhzadachu-gosstroya-chasty-ii>
6. Устинов О. СМД-методология Г. П. Щедровицкого и советская философско-антропологическая мысль 60–80-х годов XX века. *Вестник ТвГУ. Серия «ФИЛОСОФИЯ»*. 2017. № 1. С. 150–162.
7. Шиндерлаж К. Братья Стругацкие: феномен прогрессорства в мире Полудня. URL: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/116270/2_No-vajaRusistika_4-2011-2_6.pdf?sequence=1
8. Щедровицкий Г. Исторические и логические заметки к программе содержательно-генетической логики и СМД-методологии. *Материалы I Методологического конгресса (20 – 21.03.1994 г.)*. URL: <http://www.fondgp.ru/lib/collections/archive/s1994/Id/utro/I>
9. Щедровицкий Г. Методология и философия оргуправленческой деятельности (курс лекций). Москва, 2003. 288 с.
10. Щедровицкий Г. Московский методологический кружок: развитие идей и подходов. Серия: Из архива Г. П. Щедровицкого. Москва: Путь, 2004. 352 с.
11. Щедровицкий Г. Я всегда был идеалистом.... Москва: Путь, 2001. 323 с.
12. Щедровицкий Г. Оргуправленческое мышление: идеология, методология, технология (курс лекций). Серия: Из архива Г. П. Щедровицкого. Москва, 2000. Т. 4. 384 с.
13. Socratify.net. URL: <https://socratify.net/quotes/bertran-rassel/28456>